

Dorota Rudnicka-Kassem

**ANDRZEJ KAPISZEWSKI, *THE CHANGING MIDDLE EAST. SELECTED ISSUES IN POLITICS AND SOCIETY IN THE GULF*
(ZMIENIAJĄCY SIĘ BLISKI WSCHÓD. POLITYKA
I SPOŁECZEŃSTWO W KRAJACH ZATOKI:
WYBRANE ZAGADNIENIA), [KRAKÓW 2006, 267 s.]**

Od wielu dziesięcioleci Bliski Wschód jest rejonem poważnych napięć religijnych, społecznych i politycznych, które prowadzą do częstych konfliktów i wojen. Tę trudną sytuację dodatkowo komplikuje fakt, że w tej części świata ścierają się ważne interesy państw zachodnich, dotyczące przede wszystkim możliwości korzystania z bogatych złóż ropy naftowej. Szczególnie jest to widoczne w krajach arabskich. W ostatnich kilku dekadach, jak napisał Andrzej Kapiszewski we wstępie do swojej książki *The Changing Middle East: Selected Issues in Politics and Society in the Gulf*, w świecie arabskim daje się zauważyć dwa ważne zjawiska, a mianowicie ruchy związane z odnową i reformą islamu i rozwój inicjatyw mających na celu demokratyzację istniejących struktur politycznych i społecznych. Należy zauważyć, że w niektórych rejonach Bliskiego Wschodu odrodzenie islamu jest ściśle związane z postulatami demokratycznych reform gospodarczych, społecznych i politycznych. Świat arabski zmienia się. Można wyróżnić kilka aspektów tych zmian. Po pierwsze, pomimo mocnych więzi łączących Arabów, takich jak wspólny język, religia i dziedzictwo kulturowe, dzięki którym tworzą oni jeden wielki naród, coraz większą rolę zaczyna odgrywać kwestia tożsamości państwowej. Tak więc coraz częściej Arabowie myślą już nie o „przynależności” do narodu arabskiego, ale o „byciu” Egipcjaninem, Syryjczykiem, Libańczykiem

czy Irakijczykiem. Po drugie, ze względu na wysoki przyrost naturalny, społeczeństwa arabskie są bardzo młode. Szybki wzrost liczby ludności powoduje wzrost bezrobocia i powszechną emigrację w poszukiwaniu pracy i lepszych perspektyw. Po trzecie, społeczeństwa arabskie stają się społeczeństwami ludzi lepiej wykształconych: wzrasta liczba wysoko wykwalifikowanych specjalistów, podnosi się poziom edukacji kobiet, ich emancypacji i zaangażowania społecznego. Wszystko to powoduje, że rządy krajów Bliskiego Wschodu czują coraz silniejszą presję ze strony coraz bardziej świadomych różnych grup obywateli, którzy domagają się kompleksowych reform i budowy demokratycznych struktur społecznych i politycznych.

W swojej książce Andrzej Kapiszewski zestawiał zbiór artykułów, które zostały już wcześniej opublikowane w różnych polskich i zagranicznych czasopiśmie naukowych. Pomimo zróżnicowania tematycznego artykuły te łączy jeden wspólny element. Omówione w nich zjawiska oraz problemy społeczne i polityczne dotyczące krajów Bliskiego Wschodu, a przede wszystkim świata arabskiego, wynikają z bardzo istotnych przemian, często natury demokratycznej, które miały miejsce w tym rejonie świata w ostatnich kilku dziesięcioleciach.

Książka składa się z dwóch części. W pierwszej znajdujemy artykuły dotyczące kwestii demokracji i procesów demokratyzacji w wybranych krajach Bliskiego Wschodu. Uwagę zwraca tutaj przede wszystkim pozycja *George W. Bush's 'promotion of democracy' agenda in the Middle East* [George Bush i jego plan *promocji demokracji* na Bliskim Wschodzie], w którym autor analizuje prowadzoną z niezwykłą determinacją przez prezydenta Busha „kampanię demokratyzacyjną” na Bliskim Wschodzie. Kapiszewski wyraźnie podkreśla, że przez długi czas, „brak demokracji” w tym rejonie nie był postrzegany przez rządy Stanów Zjednoczonych jako czynnik destabilizujący czy zagrażający amerykańskim interesom i wpływom w krajach arabskich. Dopiero wydarzenia z 11 września 2001 roku zmieniły nastawienie USA do tej kwestii i administracja prezydenta Busha zdecydowała się na diametralną reorientację polityki bliskowschodniej, tj. rozpoczęcie „wojny prewencyjnej” mającej na celu eliminację islamskiego terroryzmu i wprowadzanie zmian demokratycznych.

Interwencja militarna w Afganistanie, a następnie niezwykle „kosztowna”, zakrojona na szeroką skalę, inwazja na Irak i jego okupacja nie tylko jednak nie zapoczątkowały lawinowego procesu zmian demokratycznych w rejonie Bliskiego Wschodu, ale przede wszystkim znacznie osłabiły pozycję Stanów Zjednoczonych jako „krzewiciela idei demokracji”. Decyzje G. Busha, podkreśla autor, spotkały się z ostrą krytyką wielu krajów zachodnich, które uważały, że to właśnie ta nowa „demokratyzacyjna” polityka USA spowodowała radykalizację islamskiego terroryzmu i rozszerzenie się na Bliskim Wschodzie nastrojów antydemokratycznych i antyzachodnich oraz aktywizację konserwatywnych rządów.

Jednak, zdaniem Kapiszewskiego, należy wstrzymać się od zbyt szybkich i pochopnych konkluzji, ponieważ „pomimo wielu błędów, które popełnił w swojej

«kampanii demokratyzacyjnej», George Bush działał świadomie i odpowiedzialnie” i dlatego jego działania będzie można dopiero ocenić z perspektywy historycznej.

Dwa kolejne artykuły zawierają rozważania na temat wpływu „demokratyzacyjnych” reform w monarchiach Zatoki. W artykule *Elections and parliamentary activity in the GCC states. Broadening political participation in the Gulf monarchies* [Wybory i aktywność parlamentarna w krajach Rady Współpracy Państw Zatoki. Rozszerzenie możliwości uczestnictwa politycznego w monarchiach Zatoki], autor analizuje wyniki wyborów i aktywność parlamentarną w Kuwejcie, Bahrajnie, Omanie i Zjednoczonych Emiratach Arabskich. Z kolei artykuł *Saudi Arabia: Steps toward democratization or reconfiguration of authoritarianism?* [Arabia Saudyjska: kroki w kierunku demokratyzacji czy rekonfiguracji autorytaryzmu?] przynosi refleksje na temat trudności, problemów i przeszkód związanych z kompleksowym procesem wprowadzania reform politycznych w Arabii Saudyjskiej. Kraj ten, jak podkreśla Kapiszewski, to jedna z najbardziej konserwatywnych monarchii na świecie, w której zabronione jest tworzenie partii politycznych, związków zawodowych, gdzie kobiety pozbawione są podstawowych swobód, a wolność słowa praktycznie nie istnieje.

Dwa ostatnie artykuły pierwszej części, *The Iraqi elections and their consequences. Power-sharing, a key to the country's political future* [Konsekwencje wyborów w Iraku. Podział władzy jako klucz do przyszłości kraju] oraz *Iran's new revolution? President Ahmadinejad and the power struggle in Teheran* [Nowa irańska rewolucja. Prezydent Ahmadinejad i walka o władzę w Teheranie] podejmują szereg problemów natury politycznej i społecznej, związanych zarówno z przebiegiem wyborów w Iraku (30 stycznia 2005) i Iranie (24 czerwca 2005), jak i ich rezultatami, które miały i mają wpływ nie tylko na sytuację wewnętrzną w obu krajach, ale również stymulują nastroje społeczne w innych państwach Bliskiego Wschodu.

W drugiej części książki zamieszczono artykuły dotyczące kilku wybranych problemów społeczno-politycznych obserwowanych w krajach Zatoki. Dwa pierwsze, *Arab vs. Asian migrant workers in the GCC countries* [Arabowie a azjatyccy emigranci-robotnicy w krajach Rady Współpracy Państw Zatoki] oraz *Population and workforce in Oman* [Populacja i siła robocza w Omanie] Kapiszewski omawia napięcia i konflikty na rynku pracy w bogatych krajach naftowych. Problemy te są rezultatem trwającej już od wielu lat rywalizacji pomiędzy lokalną i imigracyjną siłą roboczą. Kolejny, *Non-indigenous citizens and stateless residents in the Gulf monarchies. The Kuwaiti 'bidun'* [Naturalizowani obywatele i bezpaństwowi mieszkańcy monarchii Zatoki. Kuwejccy *biduni*] poświęcony został kwestii związanej z przepisami dotyczącymi nadawania obywatelstwa imigrantom, którzy od wielu lat są rezydentami krajów Rady Współpracy Państw Zatoki. Zdaniem Kapiszewskiego, bardzo skomplikowane przepisy i trudne do spełnienia warunki, które stawia się potencjalnym kandydatom na obywateli zasobnych w ropę krajów

Zatoki, mają zasadnicze znaczenie w „utrzymaniu istniejących konserwatywnych reżimów politycznych, jak również utrwaleniu relacji nadrzędny-podrzędny pomiędzy rodowitymi obywatelami, a mieszkającymi od dłuższego czasu rezydentami pochodzącymi z innych krajów”.

W artykule *Arab vs. Asian migrant workers in the GCC countries* [Arabowie a azjatyccy emigranci-robotnicy w krajach Rady Współpracy Państw Zatoki] autor twierdzi, że utrzymująca się w ostatnich kilku dziesięcioleciach trudna sytuacja ekonomiczna zarówno wielu krajów arabskich, jak i krajów południowo-wschodniej Azji, przyczyniła się do rozwoju emigracji ich obywateli w poszukiwaniu pracy w arabskich potęgach naftowych, takich, jak Arabia Saudyjska, Kuwejt, Bahrajn, Katar czy Zjednoczone Emiraty Arabskie, które w 1981 r. utworzyły Radę Współpracy Państw Zatoki, stając się „największym rynkiem dla Arabów i Azjatów poszukujących pracy” w regionie Bliskiego Wschodu.

Od czasu odkrycia olbrzymich zasobów ropy naftowej w krajach Zatoki pojawił się problem dużego niedoboru lokalnej siły roboczej. Tak więc zatrudnianie robotników i specjalistów z innych krajów, w tym przede wszystkim Arabów i Azjatów, stało się koniecznością. Ich masowy napływ, a z czasem osiedlanie się wraz z rodzinami, spowodował wiele zmian ekonomicznych, społecznych i politycznych w państwach Zatoki. Jedną z najważniejszych stał się bardzo szybki przyrost naturalny, w rezultacie którego liczba ludności w krajach Rady Współpracy Państw Zatoki w ciągu ostatnich 56 lat wzrosła prawie dziesięciokrotnie, tj. z 4 milionów w roku 1950 do 40 milionów w roku 2006. Nastąpiło to, zdaniem autora, przede wszystkim w wyniku ogromnego napływu obcej siły roboczej. Inną ważną zmianą stał się wzrost bezrobocia wśród lokalnej ludności. Aby zapobiec rozwojowi tego niekorzystnego zjawiska, rządy krajów Rady Współpracy Państw Zatoki zaczęły wprowadzać programy mające na celu zapewnienie odpowiednich możliwości kształcenia zawodowego i stworzenie nowych stanowisk pracy dla rdzennych obywateli. Aby ograniczyć wciąż wzrastającą zależność krajów Rady Współpracy Państw Zatoki od obcej siły roboczej, podjęto wiele działań: niektóre zawody zostały zarezerwowane dla rdzennych obywateli, ograniczono liczbę zatrudnienia obcych pracowników na wielu ważnych stanowiskach w wybranych zawodach, a także rozwinięto inicjatywy mające na celu podniesienie poziomu edukacji i szkolenia zawodowego.

Analizując rezultaty powyższych działań, autor omawia również perspektywy rynków pracy w krajach Zatoki. Jego zdaniem, w najbliższych latach poziom zapotrzebowania na obcą siłę roboczą w krajach Rady Współpracy Państw Zatoki będzie zależał od kilku czynników: liczby młodych rdzennych obywateli wchodzących na rynek pracy, możliwości ekonomicznych w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy, poziomu kwalifikacji zawodowych rdzennych obywateli, oraz gotowości rdzennych obywateli do podjęcia tzw. „gorszych” prac, które zwykle były zarezerwowane dla obcych.

Najważniejszym czynnikiem, twierdzi Kapiszewski, pozostanie jednak sytuacja ekonomiczna krajów, na którą decydujący wpływ ciągle wywierać będzie światowa polityka cen ropy naftowej.

Już od wielu lat Bliski Wschód, z całym swoim bagażem skomplikowanych problemów społeczno-politycznych, ekonomicznych, religijno-kulturowych, jest przedmiotem badań specjalistów różnych dyscyplin naukowych z całego świata. Jeśli chodzi o kwestię przemian społeczno-politycznych, w tym procesie demokratyzacji ciągle jeszcze zbyt konserwatywnych systemów politycznych dominujących w tym rejonie, to zagadnienie to wymaga jeszcze wielu studiów. Z tego też względu książka *The Changing Middle East...* Andrzeja Kapiszewskiego, zmarłego w 2007 roku wybitnego socjologa, specjalisty w zakresie problematyki społeczno-politycznej świata arabskiego, zasługuje na szczególną uwagę. Praca ta, będąca zbiorem artykułów, opartych na gruntownych interdyscyplinarnych badaniach naukowych (socjologia, polityka, kultura i religia) jest ważnym głosem w toczącej się debacie na temat trwających na Bliskim Wschodzie procesów reform społeczno-politycznych, które pomimo wielu dramatycznych chwil, powinny w niedługim czasie przynieść oczekiwane pozytywne zmiany.